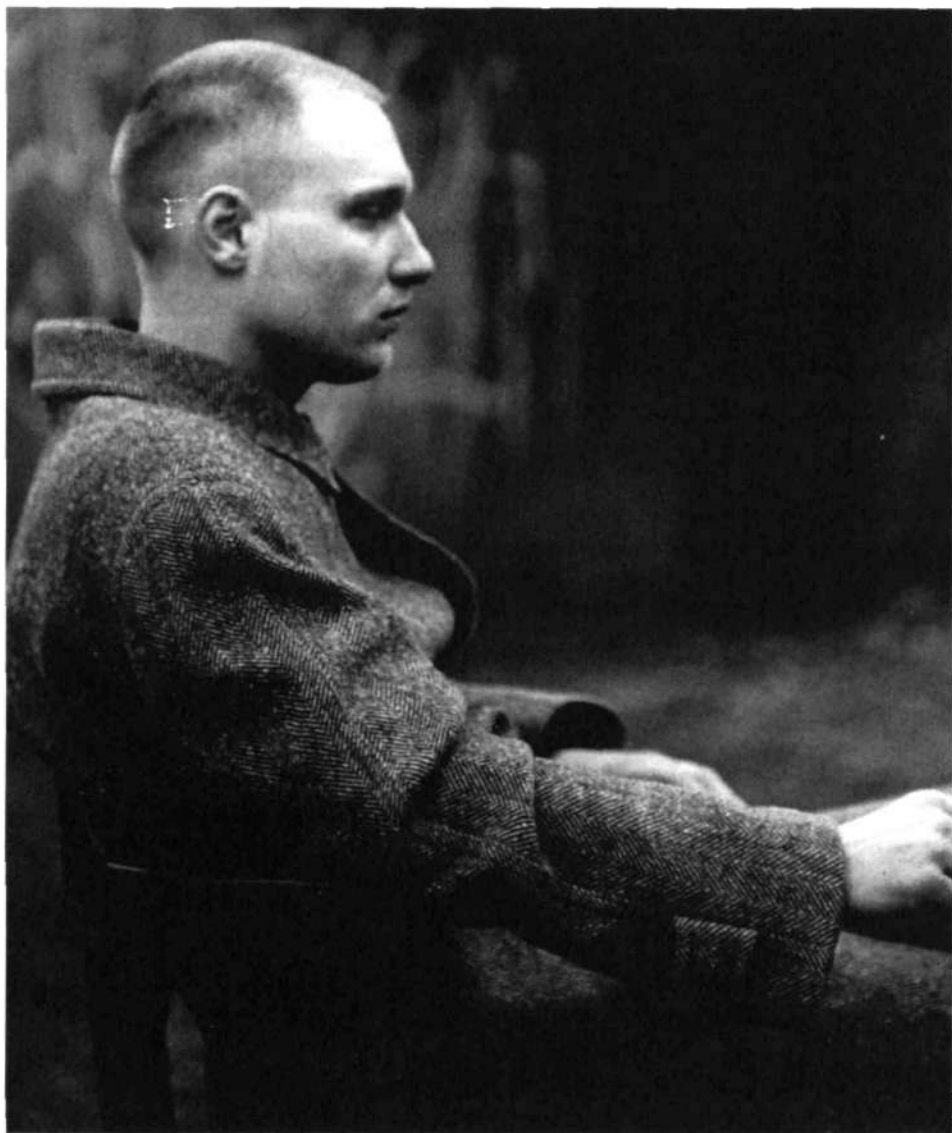

Mitja Čander

SODOBNOST: Sodite med najprodnnejše (mlajše) sooblikovalce literarnega življenja pri nas; po Stritarjevi nagradi za mladega kritika, ki ste jo prejeli pred leti, je vaša knjiga literarnih esejev na lanskem knjižnem sejmu v CD prejela še nagrado za najboljši prvenec. Poleg tega ste, kot je splošno znano, urednik uspešne knjižne zbirke Beletrina pri Študentski založbi. Se vse to dogaja v skladu z načrtom oziroma mladostnimi sanjami, ali so vas v literarne vode zanesla naključja? Se počutite doma v literaturi?

ČANDER: Kot otrok sem veliko bral, stripe, kriminalke, pustolovske romane, biografije športnikov in bogve kaj še vse. Nisem pa eden tistih, ki so v sedmem razredu osnovne šole že razpredali ob Dostojevskem. Vlekla me je strast do zgodbe, morda tisti primarni užitek, ki ga obujamo, ko se spomnimo babičinih pravljic ali pripovedi ob ognju. Podobna vznihanost je bila v otroštvu, ko sem občudoval Sherlocka Holmesa, kakor jo občutim danes, ko berem o bojda bolj kompleksnih človeških naravah. V tej strasti je gotovo eden od ključev do otroštva. Takrat se mi je zdelo, da bo knjiga moja zvesta prijateljica, nekakšen hobi, vendarle. Da bi od tega živel, se mi je zdelo nemogoče. Veliko bolj realno se mi je zdelo profesionalno ukvarjanje s šahom, ki sem ga takrat igral in študiral z veliko zavzetostjo. Ali pa je bila šahovska čarovnija le napoved literarne? Mislim, da sem odločilni obrat h kompletni zasvojenosti doživel v prvem letniku gimnazije z *Ano Karenino*. Ta knjiga me je začarala in pretresla. Šolsko izoblikovan, torej družbeno uravnavan razum mi je sugeriral, da je Ana brezumna, ker se spušča v vso peripetijo, ne da bi svojim odločitvam začrtala jasno smer in predvsem jasno prihodnost. Saj so nas ja vseskozi učili, da so prizadevanja vseh ved in sploh vsega človeškega usmerjena v lepšo prihodnost, kolektivno in individualno. Ana pa ni nič načrtovala, vse se ji je podiralo, obenem pa je bila njena obsedenost močnejša od vsake zdravorazumske vizije.

MITJA ČANDER

Ta mendrajoči vlak neke usode mi je odprl novo, skrivnostno, temno in svetlikajočo se dimenzijo knjig. Od tod so bile stvari enostavne. Branje knjig kot bivanjska opredelitev. Čeprav sem pri izbiri študija še vedno nekoliko okleval med matematiko, filozofijo, zgodovino in primerjalno književnostjo, mi ni žal, da sem izbral slednjo. Res pa je, da sem imel srečo. Splet ugodnih okoliščin mi je pomagal, da lahko dejansko delam tisto, o čemer smo sanjali vsi v prvem letniku na primerjalni književnosti. Dejansko lahko živim s knjigo in od nje. To je zame velik privilegij. Celoten način življenja, ki ga zaenkrat ne bi zamenjal z nobenim drugim. Užitek ob listanju, prebiranju, pisanju ali izdajanju knjig je enkraten. Nenazadnje pa je tudi socialni kontekst knjige ali preprosto ljudje, s katerimi se srečuješ ob knjigi, veliko prijaznejši od številnih drugih. Pa čeprav se velikokrat zmrdujemo nad defekti literarne scene v najširšem smislu.

SODOBNOST: Imate občutek, da pripadate določeni generaciji? Katere so njene glavne značilnosti?

ČANDER: Z leti meni kot verjetno tudi kolegom generacijska pripadnost vse manj pomeni. Pravzaprav so vedno štela le individualna prijateljstva, ki se tu in tam tudi zavozljajo v grozd nekaj prijateljev. Po drugi strani pa bi bila popolna odmiselitev generacijskega konteksta napaka, morda celo sprenevedanje. Vsak pač odrašča v svojem času in vprašanje generacije je vprašanje osebne, intelektualne in estetske zgodovine vsakega posameznika. Moja generacija – če torej preklopim v kolektivni milje – je preživela otroštvo še v času socializma, vrtnec mladosti pa je bil sočasen z vrtoglavo korenitih družbenih sprememb. Na eni strani smo bili torej priče vsej tisti ideološki maškaradi in retoriki, udeleževali smo se grotesknih ritualov, spoznavali črednost kot družbeno najbolj zaželen princip obstoja. Socializem našega otroštva je bil nekakšna bedasta burka, njegova usodnostna moč nad posameznikom se je vse bolj razblinjala. Čas nemirnega iskanja identitete je sovpadel z nacionalnim in družbenim optimizmom, vse bolj našpikanim z grenkimi prizemljitvami. Črednostni ideal je zamenjal imperativ individualne svobode. Moja generacija je verjetno prva generacija, ki se je dejansko formirala v poosamosvojitvenem času. Slovenski potni list, parlamentarna ureditev in nenazadnje privid, da lahko govorim, kar hočem in kjer hočem, so zame samoumevnost. Pa vendar je moja generacija spodrezana s svojim otroštvom, ki je puhtelo od kolektivnih ritualov. To je generacija, ki mrzlično lovi svoj čas in njegove demone, hkrati pa je z njim v globokem konfliktu. Vrednote komunitarnosti so spodjedene z individualističnim solipsizmom, individualna svoboda pa je vzvratno omrtvičena s potrošniškimi rituali. Ta moja zmedena generacija svojega angažmaja ni zmogla formirati skozi manifeste in zdaj sem vesel, da je bilo tako. Se mi vsaj ni treba opravičevati. Svoj izraz je najdevala v številnih individualnih praksah, ki so, denimo, na umetnostnem področju

postregle s precej vznemirljivimi fenomeni. To, da te umetnike pogosto etiketirajo kot frfotave, neresne, celo amoralne, seveda ne pove ničesar in bo sčasoma nasploh izpadlo zgolj kot kaprica.

SODOBNOST: V predlanskem pogovoru za Sodobnost je Matej Bogataj med drugim izjavil, da imamo "danes opravka s ponovnim kroženjem, da ne rečem recikliranjem kar počez vseh idej in form zadnjega nekaj več kot stoletja", zaradi česar je pisanje o literarnih delih veliko bolj zagatno, predvsem zaradi "količine avtopoetik, ki so v obtoku in med seboj hierarhično izenačene, enakovredne". Skratka, ker ni več ene same, dominantne avtopoetike, je nemogoče ali silno težko razrešiti vprašanje kriterijev. Vaš komentar?

ČANDER: Moja literarna generacija ni tudi zaradi tega, o čemer govori Matej, nikoli zbrala svojih podpisov okrog skupne izjave o literarnih kriterijih. Utopija literarnovrednostnega objektivizma je bila že v izhodišču načrta. Spodjedla jo je postmodernistična teorija in kritika, ko je objavila zadnji doslej videni manifest, ki je govoril o propadu velikih zgodb. Krog ljudi, s katerimi sem se družil na primerjalni, kasneje na Tribuni ter z nekaterimi ob Beletrini, je imel vseskozi v razpravah o literaturi na tapeti vprašanje, kaj se bo zgodilo z literaturo zdaj. Na živce nam je šel ves suhi intelektualizem postmodernizma kot dogme. Brali smo Rožanca, Ciorana, Dostojevskega, Bowlesa in druge ter se spraševali, ali bo literatura res postala le intertekstualno penetriranje in ali je sleherno vpletanje eksistencialne izkušnje res le anahronizem. Moja literarna generacija, če jo sploh lahko kako strnem, se je uprla tej samozadostni literarni paradigmi, a je bila hkrati z njo že tudi do te mere okužena, da ni niti pomislila na sledenje kakemu zares definiranemu trendu. Lekcija o ideološkem kiču, ki se kljub vsemu skriva v zgodbi o koncu velikih zgodb, se ni prijela le moje biološke generacije. Danes ne gre več za dilemo, ali vrednotiti ali ne oziroma ali imeti ob tem slabo vest ali ne. Jasno je, da se lahko opremo le na lastno presojo, ki je pač vselej pogojena s tem in onim. V tem ni nič slabega. Moja resnica o literarnem delu ali pojavu je moje videnje, z njim vas bom prepričal ali pa tudi ne. Morate pa biti vselej posebej pazljivi, ko se bom skliceval na obče resnice.

SODOBNOST: Ob izidu Slovenske književnosti III (DZS, 2001) smo bili priče poplavi kritik na račun avtorjev posameznih poglavij, kot tudi uredniškega koncepta celote. Do neke mere je to seveda normalno, pa vendarle: kako zanesljiva se vam zdi literarna teorija v odnosu do literarnih dogodkov, recimo, zadnjega desetletja? Ali mora zmeraj biti tako, da lahko šele zanamci popravijo napake in zmotne sodbe, ki smo jih zagrešili, ker nismo razumeli pravih namenov svojih ustvarjalnih sodobnikov ali ker nismo imeli ustreznega vatla za presojo njihovega dometa? Je splošno negotovost glede relevantnosti sodobnih tekstov večja, kot je bila v preteklosti, in če je, zakaj?

ČANDER: To, da se danes soočamo s številnimi literarnovednimi pristopi, seveda drži. Vsem je jasno, da je prav različnost obravnave, različne perspektive, ki jih odpirajo, produktivna okoliščina časa, v katerem živimo. Iluzij o eni sami metodi tudi v stroki danes ni več. Od tod občutek mlačnosti, tudi morebitne nekompatibilnosti literarne vede in sočasnega dogajanja. Kljub vsej skepsi pa moramo biti previdni pri relativizaciji pomena in vloge literarne vede danes. Je bilo včeraj res toliko drugače? Konec koncev so se – vsaj v dvajsetem stoletju – različne teoretske paradigme vseskozi veselo spopadale. Nikoli nismo mogli zares govoriti o eni sami, trdni paradigmi, pa čeprav je bil na tej univerzi center ene in na drugi center druge. Kljub vsej tej raznolikosti motrenja literarnih del pa se je vendarle vseskozi gradil kanon, sezname vanj sprejetih knjig se praviloma zelo ujemajo. Učbeniško čtivo je povsod isto. Večji konsenz je premosorazmeren s časovno distanco. Tudi za današnji čas ne moremo pričakovati, da ga bodo teoretske študije scela prebavile. Kadar smo imeli v preteklosti opravka s takšnim vtisom, se je kasneje izkazalo, da gre le za delno in tendenciozno paradigmo, uporabno le za en segment literature. Nenazadnje je tudi postmodernistična literarna teorija delovala zelo suvereno v interpretiranju literature nasploh. Danes njeno terminologijo le malo uporabljamo, pa čeprav to ne pomeni, da ni pustila pomembnih, še vedno določujočih nas, sledi.

SODOBNOST: Vprašanje kritiku: s kakšnimi občutki vas navdaja nenehno krčenje prostora, ki ga mediji namenjajo kulturi na splošno, še posebej pa ocenam knjižne in gledališke produkcije? Ali je v dvajsetih vrsticah res mogoče pošteno oceniti gledališko predstavo, s katero so se ustvarjalci ukvarjali po več mesecev, ali knjigo, ki jo je avtor pisal leto dni ali dlje? Kaže, da bo relevantnost kritike prej ali slej zreducirana na oglaševalske znake: dobro, slabo, zanič, nezanimivo, vredno branja ali ogleda in podobno. Kaj se je spremenilo: tempo naših življenj, razbohotenje tiskanega gradiva, naša sposobnost za koncentracijo? Morda še kaj drugega?

ČANDER: Mislim, da gre ob vsem tem za problem medijskega prostora oziroma natančneje za problem, ki ga imamo intelektualci z medijskim prostorom. Moramo se namreč zavedati, da drugi ob medijih nujno ne občutijo nič takega, kar bi jih navdajalo z nelagodjem, prej bi rekel, da uživajo ob senzacionalističnih vragolijah ter mirno sprejemajo napotke oblastnikov. Intelektualna razprava je v poosamosvojitvenem času izgubila ogromno nekdanjega družbenega ugleda, za množice, ki kupujejo medije, je postala nekaj odvečnega. Medijski načrtovalci očitno menijo, da gre pri nas le še rumeno in se v resnejših medijih skrivajo pod parolo manj teksta in več fotk. Češ: kdo bo pa bral to nakladanje, povej, kdo si, ni mi treba vedeti, zakaj si to, kar si. Mislim, da ni tiste prave intelektualne publike na Slovenskem danes nič manj kot v preteklosti. Tudi zato je katastrofa, da se resna refleksija vse bolj marginalizira. Brez foruma argumentiranih idej bomo postali skrajno zatohla luknja. Prepričan sem, da bo tudi tukaj prišlo do

določenega obrata in da bo prišlo do ponovnega odpiranja prostora. Nenazadnje intelektualna kritika ne izgine, moderne družbe ni brez te iste kritike, ali si je vsaj jaz ne morem predstavljati. Ob vsem tem trdoživem optimizmu pa upam, da do takrat, ko ne bo le hitro branje edina bralska norma, ne bo poniknila vsa publika in se ne bomo ukvarjali s kako reevangelizacijo.

SODOBNOST: Država namenja kulturi iz leta v leto manj denarja. Celó iz krogov Ministrstva za kulturo je slišati, da je bila kultura v Sloveniji predolgo in preveč razvajana. V širši družbi vedno bolj prevladuje prepričanje, da je dobro in torej skromne podpore vredno le tisto, kar je tržno (relativno) uspešno. Nič nenavadnega torej, da imajo oblastniki več posluha za nogomet, smučarske skoke in podobne reči kot za krhke, "nekoristne" plodove elitne kulture. Da ne omenjamo sponzorjev iz vrst gospodarstva. Kako dolgo, mislite, se mora nadaljevati ta trend, preden bo razdejanje na področju slovenske kulture postalo očitno?

ČANDER: Kulturi se dogaja v poosamosvojitvenem času smešnotragična zgodba. Na eni strani je obveljalo, da je prav slovenska kultura tako simbolno kot aktivistično zelo zaslužna za osamosvojitve in demokratizacijo. Vse skupaj je požegnano s kulturnim praznikom kot dela prostim dnevom v imenu kulturniškega svetnika. Na drugi strani pa je višina javnih sredstev, namenjena kulturi, vztrajno padala. Ministrstvo za kulturo se v vladi ni uveljavilo kot resen oponent drugim, bojda bolj pomembnim resorjem. Taka logika se sklada z javno podobo kulture kot kratkočasne zabave. Zanjó se itak plača, kot se pač plača za godce na veselici. Vse je preveč, naj pojejo iz lastnega poslanstva. Naravno je, da se takšen odnos do kulture slednji finančno še bolj maščuje na lokalnih ravneh. Kultura je tu še večja pastorka. Spomnimo se le problemov knjižnic. O kaki resni decentralizaciji kulturne politike zaenkrat ne moremo govoriti. Edini resni poskus prenosa odločanja in financiranja na lokalne ravni, ki ga je kot minister lansiral Jožef Školč, je, žal, padel v vodo. Upor lokalcev je bil premočan, državna politična elita pa tudi ni zbrala volje, da bi prisilila lokalne oblasti v odgovorno kulturno politiko. To odgovornost ji bo vsilila kje drugje. Da je delež finančnih sredstev iz gospodarstva v stroških kulturniške mašinerije zanemarljiv, se ob opisani občí družbeni klimi pač ne gre čuditi. Firme, ki bi se ponašale z izdatno podporo umetnosti, so zaenkrat velika redkost. Umetnostni mecen med japiji pač ni frajer.

Diagnoza stanja je eno, dajanje trdnih receptov za rešitev iz polzenja na margino pa drugo. Naj si ponosno zatakujemo za uho Cankarjevo belo križantemo ali naj agitiramo za boljši jutri? Vsakdo, ki ustvarja na področju kulture, se je znašel po svoje. Podajamo rešitve posameznih kulturnopolitičnih segmentov, komentiramo, dodajamo, včasih malo požugamo. Dejstvo je, da je sama kulturniška scena pregovorno inertna, najraje ima mirovanje brez sprememb, vsaj dokler so trebuhi polni. Krivda pa leži gotovo v veliki meri vendarle na drugi strani. Politična elita ni pripravljena na dinamično podporo kulturi.

Zgolj jemanje pač ni dovolj, posmehovanje finančnega ministrstva kot nekakšnega superega izzveni kot nekakšna interna šala na račun precej oskubljenih kulturnikov. Krčenje finančnega zaledja pa se v kulturni sferi odraža z vse večjo konceptualno krizo kulturne politike kot take. Delež fiksnih stroškov, nekakšen socialni transfer, je vse bolj hromeč za samo ustvarjanje. Ob tem pa ne gre prezreti, da so ustvarjalci, ki delujejo zunaj javnih zavodov, še v neprimerno težjem položaju. Država razmišlja o številnih novih kulturno-političnih ukrepih, a zanje praktično ne namerava nameniti denarja. Korenita reforma organiziranosti kulture ni mogoča, ker bi šlo le za odpuščanja in pokope. Ne morem si predstavljati, da bi oblastniki zbrali voljo in denar in ustvarili okolje novih priložnosti.

Zgodovinarji poosamosvojitvene kulturne politike bodo eno od demonstracij njene nemoči poiskali na navidez svetem terenu. Trend omrtvičenega polzenja v brezno je morda najbolj oplazil področje literature. Ta je v zdajšnjih razmerah dvojno na zgubi. Prvič, ker je del kulture, ki kot celota finančno usiha. In drugič, ker ni imela javnih zavodov, financirani so bili le programi in ne njihova infrastruktura. Prav zato je bilo področje knjige, ki je v javnem interesu, izvrsten teren za preživetvene manevre kulturne politike. Najlažje je pač vzeti programom. Delež sredstev v proračunu kulturnega ministrstva se je s petih odstotkov spustil krepko pod tri. Za koliko so padli avtorski honorarji ne gre omenjati ob prazničnem času. Za literarno sceno je to groteskna zgodba o čaščenju in posmehu. Pisatelji naj bodo pač tam, kjer so bili že njihovi predniki, na teritoriju cukrarne in bližnjih gostiln. Te naj bodo forum njihovih čudaških blodenj.

O tem, da bi Slovenija postala kake nove Firence, ne sanjamo več. Vidmarjeva vizija kulturniške Meke ni več v obtoku. Ta realizem pa ne odvrne vprašanja, ali slovenska družba sploh želi imeti razvito kulturno sfero. To željo deklarativno demonstrira z opredelitvijo kulture kot javnega interesa in nena zadnje s sedanjim sprejemanjem nacionalnega kulturnega programa. Ob vseh teh besedah pa se zdi, da bo požarov vse več in vse manj novogradenj.

SODOBNOST: S kakšnimi občutki vas navdaja globalizacija? Kaj nam prinaša dobrega in kaj slabega? Ali je zaton malih jezikov, kakršen je slovenščina, neizogiben in bodo naši vnuki, morda že naši otroci, brali in pisali predvsem v popačeni mednarodni angleščini, nekakšni latinščini novega tisočletja? Bi se vam zdelo tragično, če bi preživel kot fizični osebki, izginili pa kot narodna skupnost? In kako se lahko ubranimo pred usodo, kakršni v preteklosti niso utekle niti številnejše in močnejše nacionalne skupnosti? Ali pa bo za nas poskrbel kar proces homogenizacije znotraj Evropske skupnosti, ki utegne še okrepiti želje po diferenciaciji?

ČANDER: Seveda nimam jasne vizije, kaj se bo dogajalo v globaliziranem svetu s Slovenci, in še manj navodil za uspešno plovbo. Slovenci smo trdoživa nacija, tradicionalno zavoljo svoje butične narave izpostavljena

zunanjim pritiskom. Njihove oblike se spreminjajo. Zunanji impulzi pogosto krepijo domači imunski sistem, pogosto pa ga tudi napadajo. Današnji proces hegemonizacije je nova oblika nekdanje gravitacijske sile, ki nas je vlekla v neko večjo orbito. Ogroženosti nacionalne identitete z nacionalno državo še ni konec. To je streznitveno spoznanje poosamosvojitvene evforije. Kljub vsem entropijskim učinkom povezovanja sodobnega sveta pa vendarle ne smemo spregledati, da je naša vraščenost v zunanji svet edina alternativa nacionalnega preživetja, če ne želimo biti eksotični kuriozum zgodovine. Ne dvomim, da nam dokazani vitalizem ne bi pomagal uspešno prestatiti tudi novo obliko pritiska, jo prežvečiti in vsaj deloma obrniti v lastni prid. Ob vseh nemarščinah bomo seveda krivili tujce, a zdi se mi, da si bomo – kot je rekel On – sodbo res vedno pisali sami.

Usoda slovenstva pa se pravzaprav vpenja v dilemo širših razsežnosti. Odvisna je namreč od razpleta dileme med komunitarnostjo in individualizmom. Koliko se sodobni človek sploh še zmore udejanjati kot družbeno bitje? Francoski raziskovalec Marc Auge govori o etnologiji samote, ko se preizprašuje o usodi človeka na sodobnih avtocestah, letališčih, supermarketih in drugih lokacijah, ki jih imenuje kar nekraji. Nacionalna identiteta je ena od identitet, ki jih erozija komunitarnosti spodjeda sama po sebi. Če bo cel svet postal docela atomiziran, potem tudi Slovenci ne bomo drugega kot gruča povsem izoliranih atomov. Če bomo pristali v takem svetu, potem bo nacionalno vprašanje docela irelevantno. A ne zaupam tej, po mesijanstvu zaudarjajoči prerokbi, da bomo dosegli stopnjo bodisi brezrazredne ali kake druge družbe brez posebnosti. Človeški nemir, ki išče interakcije, bo verjetno premočan, da se takšen privid ne bi razblinil.

SODOBNOST: Kakšna usoda čaka poezijo v stoletju, ki je pred nami? Predvsem na tej strani Alp, kjer je dolgo bila obžarjena z napol božansko svetlobo. Ali biti pesnik v času, ko poezija ni več v samem srcu narodove domišljije, ampak že kar malo čudaška dejavnost, rezervirana čedalje bolj za pesnike same in njihove vse redkejše občudovalce, še zmeraj pomeni, da se avtor uresničuje ne le osebno, ampak prispeva nekaj dobrega in pomembnega tudi k zakladnici jezikovne skupnosti, ki ji pripada? In kaj je tisto "dobro" in "pomembno", kar upravičuje natis stopetdesetih pesniških zbirk na leto, večinoma seveda nevrednih večje pozornosti?

ČANDER: Usoda pesnikov je zvezana z usodo drugih literatov. Vsi so se morali soočiti z marginalizacijo. Res pa je, da so bili pesniki do osamosvojitve tradicionalno najbolj čaščeni, marginalizacija pa jih je doletela huje kot druge. Krog bralcev se je izrazito skrčil. Pesniških zbirk se proda tri- do štirikrat manj od zahtevne proze. Ta je s svojo komunikativnostjo bolj v središču pozornosti občestva. Poezija je s svojo intimno koncentracijo domovanje redkih posameznikov. Pesnik – in sploh literat – je bil nekoč videc narodove prihodnosti. Pripisovali so mu preroško moč. Ta vera se je porazgubila, temu ustrezno pa tudi časti. V materialnem smislu je to nekoliko tragičen obrat iz domnevne sreče v nesrečo. O bistvu same slovenske literature kot potentne umetniške

kreacije pa vse to še ne pove ničesar. Eno je, kaj si narod misli o literatih, in drugo, kaj si oni mislijo o narodu. Vrhunske literarne govornice obsesivno pripovedujejo konfliktno zgodbo o posamezniku, sprtem s samim sabo in svetom. To so tudi v slovenskem primeru zgodbe o nemiru in iskateljstvu. Kakor nekoč tudi danes resna literatura izpisuje usodo posameznika v slovenskem prostoru. Kdor želi, ji prisluhne, in teh še vedno ni malo. Moramo se namreč zavedati, da je bralska publika zahtevnejše literature vedno neke vrste eliten, ozek krog ljudi, pa čeprav ga ne moremo locirati s stanovskim izvorom, spolno identiteto ali stilom oblačenja. Vrišč množic s tem nima kaj veliko opraviti. Morda le toliko, da je na čuden način ta množica inkubator bralskih rekrutov, individualistov, ki so vselej pod sumom izdajstva.

SODOBNOST: Kakšna se vam zdi trenutna slovenska literarna scena? Nekateri (poklicni?) nergači zatrjujejo, da ni kaj prida drugačna, kot je bila v svojih najhujših časih. Osebne zamere naj bi se vrstile po dnevnem redu, prijatelji v medijih drug drugega trepljajo po ramenu, neprijetni tekmeci so omalovaževani ali največkrat zamočani, vse preveč je samozvanih in z ožjim konsenzom ustvarjenih "genijev" in vse premalo poštene in tehtne kritiške presoje njihovega dela, posamezniki in ožje skupine se pehajo v ospredje z vsemi sredstvi in vse prepogosto na račun drugih, premalo je medsebojne strpnosti in načelne pripravljenosti, da se spoštujejo pravila igre, literarni zgodovinarji kot da živijo na drugem planetu itd. Je res tako hudo? Ali nemara še huje?

ČANDER: Mislim, da razmere na sceni niso nič hujše kot nekoč. Med literarnimi krogi ni ostrih ideoloških ali estetskih spopadov tistega obsega, ki bi spominjal na boj za življenje ali smrt. Zavest o pluralizmu poetik je premočna za frontalne boje. To pa še ne pomeni, da se vsak zase ne izrekamo o estetskih in drugih vrednotah. Naš čas ne pozna kakega Vidmarja, ki straši podzavest, včasih požuga, včasih pa tudi kaj konkretnega vzame, denimo ukine kako revijo. Ni mi žal za takimi časi. Ima pa seveda vsak čas svoje pregrade, ki jih postavlja na pot umetnikom. Če so se literati morali v vidmarjanskih časih ubadati z iskanjem načina, kako ohraniti izrazno svobodo, potem so bili materialno relativno dobro preskrbljeni, ali drugače, imeli so možnost dostojno živeti od svojega dela. Današnja scena se ne ubada več s stališčem politbiroja, načeloma lahko zapiše vsako svinjarijo. Znižal pa se je nivo popularnosti in vzporedno materialni pogoji dela. Na literarni sceni se vsi na eni strani ubadamo z materialno platjo literarnega življenja, z vprašanjem, kako preživeti in hkrati ustvarjati, izdajati knjige, odpirati specifične socialne prostore. Po drugi strani pa seveda kujemo vsak zase svoje lastno orožje, svojo lastno artikulacijo sveta. Sam menim, da je občutek za koeksistenco predpogoj za normalno literarno klimo. Neko temeljno spoštovanje, ne glede na razhajanja in celo zamere. Velikokrat namreč za hudimi idejnimi polemikami tičijo prav osebne zamere. Če bi se tega vsaj zavedali, bi pogosto glede šarma pridobila prav polemika, morda bi šele zares zaživela kot

izmenjava mnenj brez osebne ogroženosti. Občutki paranoje pa bi bili vendarle odveč, literarno prizorišče je preveč heterogeno. Mislim, da je malo tistih, ki v sanjah morijo svoje brate/rivale v orožju.

SODOBNOST: Če govorimo o prodoru slovenske literature v svet, ima poezija nedvomne prednosti. Prevajanje in tiskanje romanov zahteva velik finančni vložek in tveganje, ki ga velikokrat ne odtehta niti skromna dotacija Trubarjevega sklada. Medtem pa obstaja dovolj revij, ki so pripravljene natisniti tri, štiri pesmi, še posebej, če v zameno kaka slovenska revija natisne nekaj pesmi "njihovih" avtorjev. To je seveda povsem legitimno (in morda najboljši način za širjenje poezije), toda kako verodostojna je pravzaprav "prisotnost" slovenskih pesnikov v tujih jezikovnih prostorih (če izvzamemo dva ali tri)? Kako daleč seže njihov vpliv in koliko izvodov na tujem izdanih zbirk se znajde v rokah domačih bralcev, da ne omenjamo kupcev? In – če bi vas nekdo pooblastil, da v letu ali dveh organizirate optimalno promocijo slovenske literature na tujem, kako bi se lotili zadeve?

ČANDER: Slovenija na svetovnem literarnem zemljevidu praktično ne obstaja. Nekoč mi je urednik ugledne tuje revije, namenjene svetovni književnosti, na moje prigovarjanje, naj predstavi Slovence, odvrnil, da njegova revija ni OZN. Verjetno nisem edini, ki se je soočil s tovrstnim ponižanjem. Slovenci – pa pri tem še zdaleč nismo sami – ne figuriramo na globalni ravni z nobenim klasičnim imenom. Zakaj naj nekdo bere slovenskega avtorja? Aleš Šteger je nekemu uredniku na to vprašanje po vsem drugem odgovoril s statistiko neke razlike. V dvesto letih je dva milijona ljudi ja napisalo kako knjigo. V zadnjem času gredo stvari vendarle na bolje, nekateri sodobni avtorji so se dodobra uveljavili v posameznih nacionalnih kontekstih, Jančar, Šalamun, Pahor, Debeljak, Zajc in drugi so v zadnjih letih vse močnejša imena. Podatki Trubarjevega sklada kažejo, da se je število prevodov v tuje jezike zelo povečalo, kar pomeni, da določen interes za slovensko literaturo vsekakor obstaja. Kljub vsemu pa nas za resen prodor čaka veliko dela. Na potezi je spet država, ki lahko z ustreznimi ukrepi nadgradi učinek individualnih prizadevanj. V tem smislu se zdi nujna ustanovitev krovne institucije, ki bo spodbujala uveljavitev slovenske literature na tujem. Brez sistematičnih vlaganj energije in denarja zares ne bomo prišli iz anonimnosti. Pa čeprav bodo posamezni rezultati v ostri mednarodni konkurenci zelo bleščeči. Tolikokrat omenjani finski zgled govori, da nismo brez možnosti. Globalni svet še vedno išče nacionalno literaturo. Še vedno se ob velikih imenih spomnimo, da so angleški, poljski ali ruski pisatelji. Slovenci se bomo mogli v to družčino prištevati le, če bomo verjeli v skupni uspeh in si ne bomo po stari šegi metali polen pod noge, denimo sporočali tujim organizatorjem, da so tisti, ki jim prihajajo v goste, navadni prašiči.

SODOBNOST: Se vam zdijo razmere, v katerih ste prisiljeni opravljati svoje delo in se boriti za izbrane cilje, dovolj ugodne? Dobite kot urednik dovolj

kakovostnih tekstov, dobite dovolj denarja od Ministrstva za kulturo, prodate dovolj izvodov izdanih knjig, ste zadovoljni z medijskimi odzivi? Kaj bi lahko bilo drugače? Ali je v času agresivnega trženja in prisile k čim večji odmevnosti v javnosti zahteva po literarni odličnosti res potisnjena v ozadje? Kako določljiva (in pomembna) je meja med "resno" literaturo ter hitro prebavljivo in dopadljivo instantno produkcijo besedičenja, ki bralca ne povzdiguje, ampak ga kvečjemu razbremenjuje? Literatura kot kratkočasna zabava ali literatura kot umetnost – kaj je pomembnejše? In če literatura kot umetnost – kakšna umetnost? Zgolj umetnost zaradi umetnosti ali namenjena neki drugi, drugačni funkciji? Kateri?

ČANDER: Beletrina je nastala iz želje inicialnega kroga – Aleš Čar, Vid Sagadin, Dušan Šarotar, Aleš Šteger in jaz – po izdajanju vznemirljive domače in tuje literature. Iz želje po izdajanju knjig, ki bodo nagovarjale čas s svojo umetniško artikulacijo, in s tem kreirale določen percepcijski, torej tudi socialni prostor. Danes, ko smo po slabih osmih letih tik pred stoto knjigo, sem zelo zadovoljen. Knjige so ne le izšle v veliko večjem številu, kot smo si upali sanjati, ampak so tudi našle svojo publiko, Beletrina je vzpostavila dialog s prostorom. Pri tem smo ves čas verjeli, da nas zanimata zgolj umetniška in miselna vznemirljivost in ne kako ideološko poslanstvo. Pri izboru naslovov se nismo ozirali ne na levo ne na desno. Mislim, da je ta polifonost danes značilnost celotne Študentske založbe, tudi njenih teoretskih zbirk. Še posebej pa sem vesel knjig več kot tridesetih domačih avtorjev, ki so doslej krojili Beletrinino zgodbo. Brez te odprtosti za različne poetike in nenazadnje načine življenja si ne predstavljam Beletrinine prihodnosti.

Ob knjigah se je dogajalo tudi toliko literarnih dogodkov, da jih niti v sanjah ne bi mogel prešteti. Vozili smo se z vlaki in kombiji, recitirali po parkih in beznicah in si sploh krojili svoje veselje, v katerega smo vselej znova vabili tudi druge. Beletrinina socialna zgodba je zame dokaz, da človekov socialni angažma v določenih okoliščinah le ni brezupen. Veliko zanimivega se je zgodilo in zdi se mi, da to sicer v življenju sploh ni nujno.

Sam sem eden tistih, ki so se ob Beletrini vseskozi ukvarjali tudi z njeno institucionalno podobo, ali drugače: z materialnim preživetjem. To je bila vselej igra na robu, še posebej zaradi tega, ker smo vselej želeli izdati kar največ knjig z obstoječim denarjem. Če ne bi imeli sploh na začetku odločilne pomoči Študentske organizacije, ki nam še vedno sofinancira infrastrukturo, bi ob sedanji kulturnopolitični logiki gotovo propadli ali pa začeli z izdajanjem kuharskih knjig. Ni mi žal, da vlagam veliko energije v vsakdanjo operativo. Nimam občutka, da bi ponoči bolj dovršeno pisal, če bi podnevi ležal pod jablano. A verjetno se mi tako dozdeva tudi zato, ker v dnevno življenje verjamem z enakim mesijanizmom kot v nočne poskuse artikuliranja lastne usode. Prav ko govorimo o individualnem izrazu, ne smemo pozabiti, da si kreativnost izbori številne predore, da bruhne na plano. Za te kanale potem verjamemo, da so nam usojeni. Postanejo fokus naših življenj, nekakšen privid, ki se ga ne želimo otresti.